

Бевзо Г. А.

Приватний вищий навчальний заклад-інститут «Українсько-американський університет Конкордія»

Черепинська А. Ф.

Приватний вищий навчальний заклад-інститут «Українсько-американський університет Конкордія»

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПИСЬМОВОМУ ДИСКУРСІ

Усне мовлення є початковою формою існування мови, а письмовий дискурс є похідним від усного та онтологічно і філогенетично вторинним. Водночас саме письмова мова є запорукою соціальної пам'яті, культурного різноманіття та історичного розвитку. Водночас з точки зору впливу на потенційного чи реального співрозмовника саме усне мовлення є більш різноманітним щодо засобів, адже в реальному спілкуванні так чи інакше активізуються фактично всі канали комунікації зі значним переважанням візуального каналу передачі інформації. Вивченню дискурсу присвячено чимало досліджень в українській та зарубіжній лінгвістиці й у сферах гуманітарного знання. Дискурс вивчають лінгвісти, літературознавці, соціологи, політологи, культурологи, психологи, етнографи, філософи, зважаючи на множинність інтерпретацій цього концепту.

Дискурс – це зв'язний текст, але текст також має певну зв'язність, що виражається за допомогою граматичних і лексичних засобів. Унікальність дискурсу полягає в тому, що його структурні елементи сприймаються з урахуванням прагматичних складників, до яких варто віднести не лише специфіку мови, а й знання, досвід, картину світу, соціальні умови. Мовна стратегія є усвідомлюваним сценарієм використання мовних засобів для досягнення мети діяльності. Імплицитно комунікативні стратегії спрямовані на вплив на співрозмовника, а тому їх кінцева мета може бути окреслена у вигляді одного з можливих варіантів кооперації чи конфронтації як полярних точок взаємодії між людьми. Узагальнюючи функціональні особливості англомовного письмового дискурсу, можна виокремити такі комунікативні стратегії мовців та тактичні прийоми їх реалізації: стратегія мовної компресії, що реалізується у прийомах скорочення слів та у скороченні слів і використанні аббревіатур; стратегія формалізації, що виявляється через прийоми використання нейтральної або формальної лексики; формальної граматики; застосування невизначених конструкцій замість стверджувальних; пасивного стану в якості безособових конструкцій; стратегія суб'єктивізації, що передбачає акцентування особистого ставлення мовця до теми тексту, бачення зв'язків між фактами та подіями.

Ключові слова: комунікаційна стратегія, дискурс, письмовий дискурс англійської мови, суб'єктивізація, формалізація, мовна компресія.

Постановка проблеми. Вивченню дискурсу присвячено чимало досліджень в українській та зарубіжній лінгвістиці й у сферах гуманітарного знання. Дискурс вивчають лінгвісти, літературознавці, соціологи, політологи, культурологи, психологи, етнографи, філософи, зважаючи на множинність інтерпретацій цього концепту. При цьому з'являються нові підходи і розкриваються нові грані цього багатовимірного феномена. Основоположником розуміння поняття «дискурс» є З. Харріс, який виокремлює динамізм як основну властивість дискурсу, що відрізняє його від тексту як статичної структури [7]. Дискурс постулюється як мова в динаміці, що набуває певного значення в контексті, за конкретних обставин, в яких діють мовці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрацьовуючи емпіричну базу дослідження, нами було виокремлено кілька джерел фактографічного матеріалу, якими стали тексти медіа як приклад формалізованого письмового дискурсу (12 номерів за 2020 р. бізнес-видання «Harvard Business Review», 6 номерів за 2020 р. суспільно-політичного видання «Foreign Affairs», 4 номери за 2020 р. та два за 2021 р. культурологічного видання «Fader») та блоги публічно відомих осіб як приклад неформалізованого дискурсу (твітер-акаунти Дональда Трампа та Ілона Маска із записами з грудня по вересень 2021 р.). Для дослідження зазначених матеріалів та теоретичних напрацювань українських і зарубіжних дослідників нами використовувалися загальнонаукові

методи аналізу та синтезу, абстрагування, прийому кількісного аналізу і порівняння, функціонально-стилістичного аналізу мовного матеріалу.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз автентичних англійських текстів у межах письмового дискурсу та їх інтерпретація для конструювання комунікативних стратегій комунікаторів, які вони використовують для досягнення власних цілей.

Для досягнення окресленої мети було використано комплекс методів, які об'єднувалися системним підходом як методологічною основою дослідження. Саме системний підхід дав змогу розглянути комунікативні стратегії мовців як функціональні підсистеми в системі англійського письмового дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на величезну цікавість вчених-лінгвістів до тематики дискурсу у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці, сьогодні не існує єдиного усталеного його трактування. Найбільш очевидним є порівняння дискурсу та тексту, що іноді сприймаються як синонімічні поняття. Дискурс – це зв'язний текст, але текст також має певну зв'язність, що виражається за допомогою граматичних і лексичних засобів. Унікальність дискурсу полягає в тому, що його структурні елементи сприймаються з урахуванням прагматичних складників, до яких варто віднести не лише специфіку мови, а й знання, досвід, картину світу, соціальні умови. Таким чином, дискурс постає як текст, що занурений в реальні умови соціальної взаємодії.

М. Фуко, будучи авторитетним вченим та яскравим представником французького структуралізму і постструктуралізму, називає дискурс соціальною практикою, що складається з висловлювань, стверджуючи, що саме дискурс конвергує лексику та досвід [3]. Детальний аналіз механізмів регуляції дискурсивних практик з боку культури дозволяє М. Фуко зробити висновок щодо глибинної обмеженості та підконтрольності дискурсу в культурі класичного західноєвропейського зразка, що автор пов'язує з тим, що реальна креативність дискурсивних практик, яка відкриває можливість для непередбачуваних модифікацій плану змісту, піддає, на його думку, серйозним випробуванням глибинні парадигмальні установки логічного стилю мислення європейців. У дискурсі приховані можливості спонтанності, які небезпечні своїм випадковим і несподіваним виходом за межі передбачуваних законом станів, ставлять під загрозу сам спосіб буття класичного типу раціональності, заснований на космічно артикульованій онтології та логоцентризмі [3].

П. Сімпсон стверджував, що в мовній ієрархії дискурс розташовується на вищій її сходинці й як термін включає в себе аспекти комунікації, що виходять за межі речення. Дискурс завжди співвідноситься з контекстом й обов'язково включає прагматичні, ідеологічні, соціальні та когнітивні елементи створення текстів. Це означає, що аналіз дискурсу не може обмежуватися розбором значення тільки в межах лінгвістичних рівнів, а й має включати культурологічний аналіз. Когнітивні стратегії розуміння дозволяють стверджувати, що сукупне значення тексту складається з того, як взаємодіють зміст тексту, зміст контексту і людський мозок. Сучасна стилістика розглядає мову як дискурс, тобто визначає статус тексту як дискурсу. Мовна структура і форма тексту насамперед будуть визначати те, яким чином текст функціонуватиме як дискурс [8].

Т. А. ван Дейк визначає дискурс як явище, яке включає в себе соціальний контекст, що дає уявлення як про учасників комунікації, так і про процеси виробництва і сприйняття повідомлення. Вчений підкреслює, що комунікація завжди здійснюється в межах соціального контексту. Згідно з думкою Т. А. ван Дейка мовний акт повинен бути прийнятним, відповідним соціальним умовам (Setting) для того, щоб стати успішним. Важливий не стільки соціальний контекст як такий, скільки його розуміння, інтерпретація, декодування мовцями. Т. А. ван Дейк виокремлює чотири основних види загального соціального контексту: особистий, громадський, інституційний (формальний), неформальний [1]. Особистий пов'язаний із суб'єктивним сприйняттям ситуації мовлення та повідомлення самими комунікантами, громадський – із соціальними ролями та статусами, інституційний обумовлений межами соціального інституту, що визначає комунікацію, яка завжди має неформальні аспекти. Соціальний контекст задає можливі, прийняті відповідно до поведінкового і мовного етикету дії комунікантів (тобто соціальні фрейми), а також конвенційні домовленості (conventions) і містить елемент самоаналізу мовця, що включає його почуття, емоції, внутрішній настрій, потреби, установки, цінності, знання, досвід.

Усне мовлення є початковою формою існування мови, а письмовий дискурс є похідним від усного та онтологічно і філогенетично вторинним. Водночас саме письмова мова є запорукою соціальної пам'яті, культурного різноманіття та історичного розвитку. Водночас з точки зору впливу на потенційного чи реального співрозмовника саме усне мовлення є більш різноманітним

щодо засобів, адже в реальному спілкуванні так чи інакше активізуються фактично всі канали комунікації зі значним переважанням візуального каналу передачі інформації.

Розглядаючи опозицію усної та письмової мови, варто згадати про концепцію П. Рікера, на думку якого текст є об'єднаними або структурованими формами дискурсу, які зафіксовані письмово [2]. Різниця в каналі передачі інформації має принципово важливі наслідки для процесів усного та письмового дискурсу. Усний дискурс уможливає синхронізацію сприйняття інформації, а отже, зменшує поля інтерпретації повідомлення. Водночас обмеженість часу для продукування відповіді призводить до значної фрагментарності, спрощення мовно-стилістичних структур. Письмовий дискурс інтегрує предикації у складні речення та інші синтаксичні конструкції й об'єднання.

Дискурс завжди цілеспрямований, бо будь-який мовний твір переслідує якусь мету. Виходячи з теорії мовних актів, ця мета полягає в тому, що автор намагається впливати на адресата для зміни його поведінки (мовної і немовної). Така цілеспрямованість дискурсу зумовлена комунікаційними стратегіями мовців.

Концепти стратегії та тактики спочатку використовувались у військовій справі, проте вони досить точно відображають специфіку діяльності комунікантів у процесі комунікації. В контексті воєнних дій стратегія – це мистецтво планування операцій у військових діях, особливо розташування армій і військового флоту на вигідних бойових позиціях, навичка управління військами, а тактика – це мистецтво розташування або пересування військових сил під час битви, плани чи методи реалізації певної політики. Варто акцентувати увагу на тому, що це трактування стратегії, запозичене з військового мистецтва, на перше місце ставить не пошук спільного рішення, а перемогу, що розуміється як результативний вплив на опонента, трансформація його моделі світу в бажаному напрямі. Таким чином, стратегія відноситься до планування та підготовки дій, водночас як тактика займає підпорядковане щодо стратегії становище. Тактика є сукупністю способів і прийомів, відібраних для вирішення конкретного поставленого завдання, а також безпосередньо їхньою реалізацією на практиці. Оскільки досягнення якоїсь певної мети, як правило, можливе декількома способами, тактики завжди мають відношення до вибору з безлічі альтернативних рішень. Вибір комуніканта заснований на інтерпретації варіантів із точки зору їхньої ефек-

тивності, тому що ефективність є критерієм для вибору мовної тактики. Досягнення поставленої мети неможливе без планування і прогнозування своїх дій та діяльності, тобто без застосування стратегій і відповідних тактик.

Отже, стратегія в найзагальнішому розумінні – прогнозований сценарій досягнення усвідомленої кінцевої мети, по суті – план реалізації задуманого. Тактика – це конкретні засоби для реалізації стратегії. За аналогією можна стверджувати, що мовна стратегія є усвідомлюваним сценарієм використання мовних засобів для досягнення мети діяльності. Т. А. ван Дейк окреслив існування когнітивних стратегій та стратегій мовної взаємодії, що тісно взаємопов'язані між собою, оскільки будь-яка поведінка людини зумовлена когнітивними структурами. При цьому він поділяв мовні стратегії за масштабами впливу на діяльність індивіда на глобальні та локальні [1]. На наш погляд, трактування локальної стратегії відповідає поняттю комунікаційної тактики, тому в такому разі ці категорії можна ототожнити.

Імпліцитно комунікативні стратегії спрямовані на вплив на співрозмовника, а тому їх кінцева мета може бути окреслена у вигляді одного з можливих варіантів кооперації чи конфронтації як полярних точок взаємодії між людьми [4].

Варіант кооперації вперше був висловлений П. Грайсом, який сформулював кілька правил, котрих варто дотримуватися співрозмовникам у процесі комунікації (ці правила він називав мовними максимами), а саме: якості, релевантності, кількості та способу. Максима якості передбачає, що повідомлення має бути об'єктивним та правильним. Релевантність означає доречність для співрозмовника отримання певної інформації. Максима кількості передбачає надання достатньої кількості інформації для її належної інтерпретації. Максима способу означає використання найбільш виправданих у заданій комунікативній ситуації засобів передачі інформації [6].

П. Браун і С. Левінсон розробили свого часу теорію «лінгвістичної ввічливості», яка пов'язана з концептом соціального обличчя («face»). Для них поняття ввічливості є вмінням застосовувати у процесі спілкування правильні стратегії, щоб комуніканти відчували себе комфортно або ж доречно в комунікаційній ситуації. П. Браун і С. Левінсон вводять поняття «positive face» і «negative face». Під «positive face» мається на увазі особистість, затребувана співрозмовником або наповнена позитивним змістом (тобто такий тип «особи» показує бажання комуніканта бути позитивно сприйнятим

та оціненим своїм компаньйоном із комунікації) [5]. Під «negative face» розуміється свобода дій, право бути самим собою, бути незалежним і право на те, щоб не відчувати тиску з боку інших, не брати на себе небажаних зобов'язань. На наш погляд, зазначена теорія лише частково стосується письмового дискурсу, проте вказує на те, що дискурсивні практики можуть мати не лише позитивні, але й негативні конотації.

Л. Швелідзе, аналізуючи комунікаційні стратегії, вказує на те, що лінгвопрагматичний підхід одним із пріоритетних завдань ставить вивчення стратегічного аспекту комунікації, що спричинило обґрунтування понять комунікативної стратегії і комунікативної тактики. Дослідниця розглядає комунікативну стратегію як схему реалізації комунікативної інтенції комунікантів, реалізовану в мовленні задля отримання певного результату, а комунікативну тактику – як конкретний спосіб реалізації комунікативної стратегії, що передбачає вибір конкретних мовленнєвих жанрів, мовленнєвих актів і мовних засобів досягнення комунікативної інтенції. Дослідниця до конструктивних відносить стратегії аргументації, інформативності, самопрезентації, спонукання та ритуальності, а до конфліктних – стратегії дискредитації, незгоди і тролінгу [4; 5].

Вивчення реальних дискурсивних письмових практик на матеріалі актуальних медіа та блогів дало змогу проаналізувати конструювання мовних стратегій їхніми авторами. Цілком логічним видається те, що в медіаматеріалах переважають стратегії самопрезентації та інформативності, оскільки друкована журналістика в західних країнах тяжіє до викладення фактів зі зведенням до мінімуму власних позицій авторів. Натомість у текстах блогів переважають суб'єктивні позиції, крайні оцінки тих чи інших явищ та подій.

Узагальнюючи функціональні особливості англомовного письмового дискурсу, можна виокремити такі комунікативні стратегії мовців та тактичні прийоми їх реалізації:

1. Стратегія мовної компресії, що реалізується у прийомах скорочення слів та у скороченні слів і використанні аббревіатур. У формалізованих медійних текстах використовуються усталені скорочення (P.S. – «post scriptum», etc. – «et cetera»), проте їх порівняно небагато. Найяскравіше ця стратегія проявляється в текстах блогів (IMHO – «in my honest opinion», АКА – «also known as», ТІА – «thanks in advance»).

2. Стратегія формалізації, що виявляється через прийоми використання нейтральної або формальної

лексики (discuss, examine); використання формальної граматики (безособові there/it); використання невизначених конструкцій замість стверджувальних (модальні дієслова may/might, прислівники possibly/probably, дієслова seem to/appear); використання пасивного стану в якості безособових конструкцій (some restrictions should be imposed).

3. Стратегія суб'єктивізації, що передбачає акцентування особистого ставлення мовця до теми тексту, бачення зв'язків між фактами та подіями тощо. Ця стратегія реалізується через прийоми: використання модальних дієслів, що виражають ймовірність, дозвіл, здатність (can, might), необхідність, повинність (had better, have to, ought to), прогноз, волю (would, shall); акцентування впевненості (certainly, in fact), ймовірності (apparently, perhaps, possibly), власного ставлення (amazingly, surprisingly); показників безлічі (all, most, many, some, certain); складних речень із використанням дієслів, що виражають відношення (It appears that, It might be suggested that...), прикметників, що виражають відношення (It may be possible to obtain...), іменників, що виражають відношення (It could be the case that...).

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна постулювати дискурс як вербально артикульовану форму об'єктивізації змісту людської свідомості, регульовану домінуючим у тій чи іншій соціокультурній традиції типом раціональності. Наразі дискурс являє собою багатозначне поняття, активно використовується у філософії, соціології, лінгвістиці, культурології та інших суспільних науках. У дослідженні дискурс розглядається не тільки як певна послідовність одиниць мовної структури, але й як цілісна сукупність функціонально організованих, контекстуалізованих одиниць вживання мови, що перебуває у взаємодії з контекстом. Усне мовлення розглядається як вихідна форма існування мови, а отже, письмовий дискурс є похідним, що зумовлює його відстороненість від автора, формалізованість, які відкривають широкі можливості для інтерпретацій та трактувань написаного.

Й усний, і письмовий дискурси пов'язані з реалізацією цілей комунікаторів, досягнення яких спирається на використання комунікаційних стратегій. Стратегія в найзагальнішому розумінні – прогнозований сценарій досягнення усвідомленої кінцевої мети, по суті – план реалізації задуманого. Тактика – це конкретні засоби для реалізації стратегії. Тож мовна стратегія є усвідомлюваним сценарієм використання мовних засобів для досягнення мети діяльності, яка може бути

пов'язана з партнерським чи конфронтаційним типом взаємодії.

Аналізуючи реальні приклади англomовних текстів, нами було виокремлено комунікативні стратегії, які тяжіють до певної емоційної нейтральності, проте спрямовані на переконання читача. Стратегія мовної компресії реалізується в прийомах скорочення слів та у скороченні слів і використанні аббревіатур. Стратегія формалізації проявляється через прийоми використання нейтральної або формальної лексики, формальної граматики, застосування невизначених конструкцій замість стверджувальних, пасивного стану в якості безособових конструкцій. Стратегія суб'єктивізації передбачає

акцентування особистого ставлення мовця до теми тексту, бачення зв'язків між фактами та подіями тощо. Зазначена стратегія реалізується через прийоми використання модальних дієслів, що виражають ймовірність, дозвіл, здатність, акцентування впевненості або власне ставлення.

Дослідження цієї теми має подальші перспективи, оскільки потребує додаткового вивчення не лише різних сфер письмового дискурсу, які мають свою лексико-семантичну та стилістичну специфіку, але й новітніх креолізованих форм дискурсивних практик (зокрема, форматів онлайн-спілкування), які були розглянуті в роботі лише на прикладі двох блогів.

Список літератури:

1. Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация : сборник работ. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.
2. Рикер П. Конфликт интерпретаций: Очерки о герменевтике. Москва : Канон-Пресс-Ц ; Кучково поле, 2002. 624 с.
3. Фуко М. Археологія знання. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.
4. Швелідзе Л. Твіт як мовленнєвий жанр українського та американського політичного дискурсу: лінгвопрагматичний аспект. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2020. Vol. VIII (70) 235. P. 36–39.
5. Brown R., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge, 1987. P. 312–318.
6. Grice P. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics*. 1975. Vol. 3: Speech Acts. P. 41–58.
7. Harris Z. S. Discourse Analysis. *Language*. 1952. Vol. 28. P. 1–30.
8. Simpson P. Stylistics. Routledge Taylor Francis Group, 2004. 247 p.

Bevzo H. A., Cherepynska A. F. COMMUNICATIVE STRATEGIES IN MODERN ENGLISH WRITTEN DISCOURSE

To analyze authentic English-language texts within the framework of written discourse and their interpretation to construct communicative strategies of communicators, which they use to achieve their own goals. Oral speech is the initial form of language's existence, while written discourse is derived from oral discourse and is ontologically and phylogenetically secondary. At the same time, it is the written language that is the guarantee of social memory, cultural diversity and historical development. At the same time, in terms of influence on the potential or real interlocutor, it is oral speech that is more diverse in terms of means, because in real communication virtually all channels of communication are activated in one way or another with a significant predominance of the visual channel of information transmission. The study of discourse is devoted to a lot of research in Ukrainian and foreign linguistics and in the spheres of humanitarian knowledge. Linguists, literary scholars, sociologists, political scientists, culturologists, psychologists, ethnographers, philosophers study discourse because of the multiplicity of interpretations of this concept.

Discourse is a coherent text, but the text also has a certain coherence, which is expressed through grammatical and lexical means. The uniqueness of discourse is that its structural elements are perceived taking into account the pragmatic components, which include not only the specifics of language, but also knowledge, experience, worldview, social conditions. Language strategy is a conscious scenario of using language tools to achieve the goal of the activity. Implicitly, communication strategies are aimed at influencing the interlocutor, and therefore their ultimate goal can be outlined as one of the possible options for cooperation or confrontation as polar points of interaction between people. Summarizing the functional features of English written discourse, we can distinguish the following communicative strategies of speakers and tactics of its implementation: the strategy of speech compression, which is implemented in the techniques of word reduction and word reduction and the use of abbreviations; formalization strategy, which is manifested through the use of neutral or formal vocabulary; use of formal grammar; the use of indefinite constructions instead of the affirmative use of the passive state as impersonal constructions; a strategy of subjectivization, which involves emphasizing the personal attitude of the speaker to the topic of the text, which is the vision of the connections between facts and events.

Key words: communication strategy, discourse, written English discourse, subjectivization, formalization, language compression.